

PULSZKY FERENCNÉ SZÜLETETT THERESE WALTER A SZABADSÁGHARCBA ÉS AZ EMIGRÁCIÓBAN

Gyulai Éva

A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-00011 jelű Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése című projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Gyulai Éva

(Fotó: Baranczó Benedek)

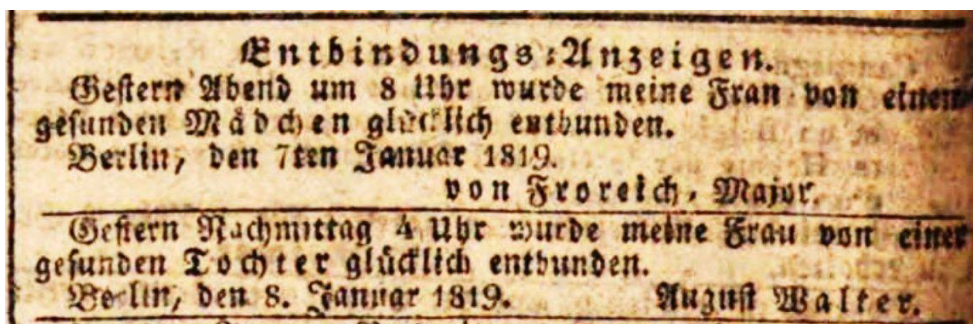
Therese/Theresia Walter (1819–1866) Pulszky Ferenc (1814–1897) magyar politikus, diplomata, műgyűjtő, múzeumigazgató felesége Pulszky Terézia néven magyar íróként lett ismert. Pulszky, az eperjesi egykori Zimmermann-házban felnőtt, német

anyanyelvű művelt, elegáns ifjú nemes a reformkori Magyarországon Sáros vármegye jegyzője majd országgyűlési követe lett, cikkeit német lapok közölték. 1845-ben Bécsben ismerkedett meg Theresia Walterrel, August Walter dúsgazdag bécsi bankár lányával. Walter bankár és családja a bécsi ún. „zweite Gesellschaft”-hoz, azaz a „második társasághoz” tartozott. Ez a társadalmi csoport a vagyonos polgárokból, vagy polgárból lett nemesekből állt, míg az „első társaság” a bécsi udvar arisztokrata elitjét jelentette. A „zweite Gesellschaft” híres volt műveltségéről, élénk társadalmi és társasági életéről, zeneszeretetről, és arról, hogy körükben a nők is kivételes műveltséget szereztek, sőt társasági-társadalmi szerepet vállaltak. A zsidó származású, de a keresztény vallásra áttért August Walter német származású volt,

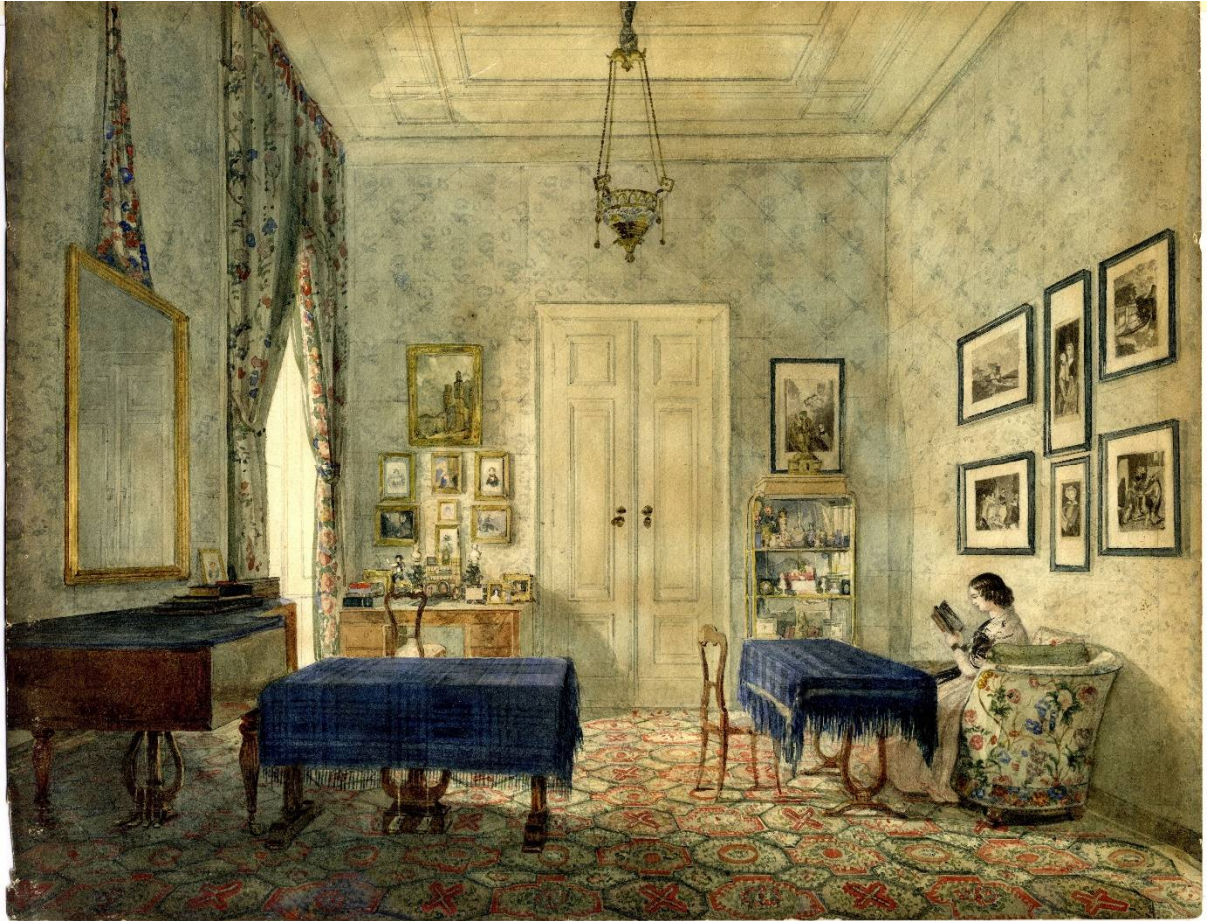
fivérével. Leonarddal együtt Németországból vándoroltak be Bécsbe, ahol nagykereskedést folytattak, és az 1816-ban alapított *Österreichische National-Bank* alapítói és legfőbb részvényesei közé tartoztak. August Walter lánya, Therese még Berlinben született 1819. január 7-én, a születéséről szóló hírt apja tette közzé az *Onkel Spener* néven ismert berlini napilapban (*Berlinische Nachrichten von Staats- und gelehrten Sachen*):

Therese Waltert az evangélikus vallásban keresztelte meg két hónappal születése után, 1819. március 7-én a berlin-rummelsburgi Frigyes-árvaház (*Friedrichs-Waisenhaus/Friedrichs-Hospital*) evangélikus kápolnájában Friedrich August Pischon (1785–1857) evangélikus lelkész, történetész, író, publicista.

A Németországból Bécsbe költözött Walter-fivérek 1828-ban Bécs *Landstraße* nevű negyedében saját kis palotát építettek a híres Rasumofsky-palota mellett, a Walter-villát Bécs korabeli „sztáropítész”, Alois Ignaz Göll tervezte. A biedermeier palotácska ma is áll a *Salmgasse 2.* szám alatt, mai neve: *Palais Salm-Reiferschheid*, mivel 1856-ban a Salm hercegi család vette meg. Az épület a világirodalomba is bekerült, hiszen Musil *A tulajdonságok nélküli ember* (*Der Mann ohne Eigenschaften*) c. regénye főhősének házat erről a villáról mintázta. Az író ugyanis 1922–1938 között a közelben lakott, és lakásából a Salm-palota (egykor Walter-villa) kertjére látott. A Walter-villa híres volt estélyeiről és

Therese Walter születésének híre a berlini napilapban, 1819. jan. 12.

Therese Walter akvarellje, Bécs, 1846 (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok, dig. felv.)

zeneszalonjáról, a házigazdák maguk is amatőr muzsikusok voltak. A bécsi második, sőt első társaság számos kiválósága megfordult itt az estélyeken, művészek, politikusok, arisztokraták, bankárok. A palota ékessége volt August Walter lánya, a tehetséges zongorista, Therese Walter, akinek szobájában három zongora is állt, a versenyzongorán kívül volt asztalzongora és a korban divatos ún. *physharmonika* is. Theresia Walter három zongorájával együtt festette le saját magát a szobájában, amely a korabeli bécsi biedermeier lakásbelső tipikus példája.

1838-ban maga Liszt Ferenc is járt a Walter-villában, amikor Bécsben koncertsorozatot adott a pesti nagy árvíz károsultjainak javára. Therese Walter, aki nagy rajongója volt Lisztnek, minden hangversenyére elment. Therese Waltert igen nagy gondossággal nevelték, a németen kívül három nyelven – francia, olasz, angol – beszélt folyékonyan. Házitanára volt Joseph von Hammer-Purgstall báró (1774–1856), az ismert orientalista tudós, irodalomra a *Theresianum* egyik professzora tanította. Adalbert Stifter (1805–1868) neves osztrák író, költő, pedagógus és festő állandó házitanára volt, még pszichológiát is oktatott tanítványának, ő vezette be Terézt a protestáns

hittanba is, a Walter család ugyanis Bécsben már református volt, a türelmi rendelet után alapított bécsi református gyülekezet tagja. Therese Walter azonban leginkább énekelni és zongorázni tanult, tanárai voltak: Carl Georg Lickl (1801–1877) zongorista és zeneszerző, a *physharmonika* legjobb korabeli ismerője, illetve a kor ismert bécsi színésznője, a Walter-ház barátja, Julie Rettich-Gley (1809–1866) és a neves soprán, Pauline Anna Milder-Hauptmann (1785–1838), de Therese ügyesen rajzolt és festett is.

August Walter felesége, a kivételes szépségű és művelt, jó humorú Henriette Mayer, aki maga is jól játszott zongorán, frankfurti származású volt, és családja feltehetően szintén zsidó származású. Unokatestvére volt Ludwig Börne (1786–1837), eredeti nevén Juda Löb Baruch neves zsidó származású német kritikus. Henriette Mayer-Walter (1796–1882) és leánya között kivételesen mély és bensőséges kapcsolat volt, az anya, aki majdnem 20 évvel élte túl lányát, egész életében egyetlen gyermeke legfőbb támasza volt. Ez a feltűnően szeretetteljes kapcsolat még a biedermeier kor polgári családoknál sem volt általános, és ez „az érzelmi vagyon” feltehetően hozzásegítette a bécsi kisasszonyt, hogy Therese Walter

férje oldalán új hazájában, majd az emigrációban megtalálja és megállja a helyét. Therese Walter legjobb bécsi barátnője Jurkovic Leopoldina (1824–1865) volt, akinek apja különleges ügyvéd, a bécsi udvarnál is eljáró ún. *Hofagent* (udvari ágens/ügyvivő) volt, aki szintén magyarországi férjet, ráadásul politikust választott: Szemere Bertalant, aki az 1848-as forradalom kormányának belügyminisztere lett, míg Pulszky Ferencet ugyanebben a kormányban államtitkárnak nevezték ki a király körüli miniszter, Esterházy Pál herceg mellé.

Az evangélikus Pulszky Ferenc és a református Walter Terézia 1845. augusztus 6-án Bécsben tartotta társasági eseménnyé avanszált esküvőjét a bécsi református templomban (*Reformierte Stadtkirche*, Bécs, Dorotheergasse 16). A menyasszony egyik tanúja Emmanuel von Mensdorff-Pouilly (1777–1852) gróf, a haditanács elnöke volt, a másik: Némethy Lajos udvari ágens, de

*Az egykori Walter-villa
(ma: Salm-Reifferscheid-palota kertje Bécsben,
2019. január, Gyulai Éva felv.)*

részt vett a menyegzőn a hamburgi követ és a bécsi első és második társaság számos kiválósága. Érdekes, hogy az ifjú pár a mézesheteket nem nászúton töltötte, hanem a Walter-villában rejtőzött el a világ elől, élvezve a Rasumofsky-palota híres angolparkjának szomszédságában lévő Walter-villa nyári kertjének minden szépségét.

A fiatal pár Nógrád vármegyében kezdi meg életét, birtokot vásárolnak és a szécsényi kastélyt, amely ma a Kubinyi Ferenc Múzeum székháza. Pulszkynek első gyermekét, a bécsi nagypapa nevét öröklő Ágostot Bécsben, a szülői házban hozza világra 1846. július 3-án, az 1847. június 16-án született Gábor fiát azonban már a Nógrád vármegyei Kisszellő (ma: Malé Zlievce, Szlovákia) evangélikus templomában keresztelik július 3-án.

Az 1848. március 15-én kitört magyarországi forradalom Pulszkyt, a liberális reformer

politikust az új polgári kormányzat tagjává tette, Esterházy Pál herceg, a király személye körüli miniszter államtitkára lett, a bécsi nagyvilági élethez szokott felesége azonban távol tartja magát a közélettől. Pulszkyt hivatali kötelessége 1848. májusától Bécsbe szólította, a Bécs melletti Penzingben bérelt villát, ahol felesége és két kislánya is vele volt. Az osztrákok és a magyar forradalom szembefordulása és a (harmadik) bécsi forradalom kitörése miatt 1848. október 6-án Pulszky feleségével elmenekül Bécsből, és 1848 végén – sokak által gyanúsított körülmények között – diplomáciai céllal Angliába távozik. Pulszky Terézia azonban Nógrádban marad, és megszüli harmadik gyermekét, Pulszky Sándor Gyulát (†1863). A fiú apja londoni tartózkodása alatt a Coburg hercegek Felsőbalog (ma: Vyšný Blh, Szlovákia) nevű falujában született, anyja ugyanis a szabadságharc alatt kénytelen volt az oroszok elől elmenekülni Szécsényből, és Gömörben húzódott meg, több helyen, még ismeretleneknél is kapott menedéket. Pulszky Gyulát 1849. április 2-án keresztelték a balogpádári (ma: Padarovce, Szlovákia) evangélikus templomban. Keresztszülők: Tanárky Gyula, Pulszkyék barátja és gyermekeik nevelője, aki majd angliai emigrációjukba is követi a Pulszky családot, valamint a Pulszkyak rokona: Draskóczy Sámuelné Újházy Klementina, továbbá: Csider Antal evangélikus lelkész és Bezege Károlyné, az evangélikusoknál ugyanis divat volt több keresztszülőt hívni.

Pulszky Ferenc Londonban marad a szabadságharc utolsó hónapjaiban, felesége pedig kalandos körülmények között kiszökik hozzá Londonba 1849 nyarán, később gyermekeiket is utánuk küldik a bécsi nagyszülők, kísérelőjük és nevelőjük: Tanárky Gyula, aki a londoni emigrációban Pulszkyval együtt Kossuth legbelsőbb köréhez tartozott. Megkezdődik az emigráció, Pulszkyék előbb Londonban laknak, majd rövid ideig az Egyesült Államokban utaznak, végül 1860-ban Firenzében telepednek le.

Pulszky Terézia a száműzetésben nemcsak hitves és anya, hanem férje intellektuális partnere is lesz, sőt írással keresi a kenyerét, és a közélet aktív szereplője, személyisége vonzásával, közéleti működésével, de leginkább műveivel segíti külföldön a forradalom emlékének fennmaradását, ugyanakkor számos támogatót szerez az emigrációnak és a „magyar ügynek”. Mondhatjuk, hogy Pulszky Terézia az emigrációban válik író-nővé is, a gazdag bécsi bankár elkényeztetett lányát és magyarországi birtokos feleségét az emigráció hányattatásai avatják modern, saját sorsát irányító asszonnyá, közéleti személyiséggé és író-nővé is. Londonban megjelent írása: *Memoirs of a Hungarian Lady. London, 1850* magyarországi

életét, és főként a forradalom eseményeit írja le, a könyv egyébként, egy időben a londoni kiadással, németül, Walter Teréz anyanyelvén is megjelent. Pulszkyval közösen írták meg emigrációjuk elején *White, red, black – Sketches of Society in the United States During the Visit of Their Guest* (London: Trübner; New York: Redfield, 1853) címmel amerikai úti élményeiket, ill. egy szöveggyűjteményt a magyar történelemről (*Tales and Traditions of Hungary* I–III. London: Colburn, 1851), és ebből Pulszky Terézia külön is megjelentetett mondákat (*The Baron's Daughter and Other Ta-*

Pulszky Terézia arcképe
New Yorkban megjelent *Tales and Traditions of Hungary* c. könyvében, 1852

les. London: Henry Lea, 1856). Fiuk, Ágost is társszerzőjük Pulszky Terézia egyetlen magyar nyelvű könyvében, amely halálának évében jelent meg Pesten (*Regék Olaszföldről*. Pest, Emich, 1866).

Angol nyelven három karácsonyi mesejáték is megjelent (*Three christmas plays, for children: The sleeper awakened. The wonderful bird. Crinolina*. With music by Professor L. Jansa, and illustrations by Charles Armytage. London: Griffith and Farran, 1858; New York: Appleton), amelyekhez barátja, a londoni emigráns, egykori bécsi hegedűművész és komponista, Leopold Jansa (1795–1875) komponálta a zenét. Bár emlékirata megjelent magyarul (*Egy magyar hölgy emlékiratai*. Magvető, Budapest, 1986), többi munkáját még nem fordították le magyar nyelvre.

Pulszky Terézia 1866-ban hazlátogatott Firenzéből Magyarországra az osztrák kormány által konfiskált birtokai visszaszerzésének ügyében, és az ekkor dühöngő tifuszban ő és két gyermeke is meghalt, a Londonban született Henriette/Harriett és Pulszky Gábor. Felsőbalogon született Gyula (*Giulio*) nevű fiát még korábban vesztette el, aki a firenzei angol temetőben nyugszik. A népszerű bécsi napilap, a *Neues Fremden-Blatt* 1866. október 4-én három kolumnás emlékező írással búcsúztatta Pulszky Teréziát, aki a szó legteljesebb értelmében igazi bécsi nő volt („*eine Wienerin dans toute la force du terme*”).

Pulszky Teréziát anyján, férjén kívül négy gyermeke élte túl: Ágost (1846–1901), aki neves jogtudós és politikus lesz, a Londonban született Károly (1853–1899), a tragikus sorsú művészettörténész és múzeumigazgató, illetve a torinói születésű Pulszky Garibaldi (1821–1926) hídépítő mérnök; és egy leány, a londoni emigrációban született Polixéna/Polyxenia (1857–1921), aki a neves archeológus, Hampel József felesége lett. De nemcsak ebben követte kivételes tehetségű anyját, hanem abban is, hogy Pulszky Polixéna is író lett (művei: *Mátyás király trónszönyege*, *Archaeológia Értesítő* 1887; *Elbeszélések a görög világból*, Budapest: Lampel, 1893; Láng Nándorral: *Hellász földjén* c. színdarab, 1907), sőt a nőnevelés és a női emancipáció elismert és tevékeny híve.

A német Henriette Mayer, leánya, a bécsi Therese Walter és ennek leánya a magyar Pulszky Polixéna a 19. századi új típusú európai polgári nőtípus képviselői: műveltek, a közéletben is foglalkoznak, „bemerészkednek” a férfiak uralta művészi és irodalmi pályákra, saját életüket is igyekeznek irányítani. Ugyanakkor a romantika és a biedermeier világából ismert mély szerelmi és családi érzelmek jellemzik őket, férjük, gyermekeik elkötelezett támogatói, szerető hitvesek és gyermekeiket imádó anyák.

Ajánlott irodalom:

GYULAI Éva: Egy református politikusfeleség a bécsi „zweite Gesellschaftból”: Pulszky Terézia (Therese Walter, 1819–1866). = *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*.

DIENES Dénes–KEGYES Erika–VERES Ildikó szerk. Sárospatak: Hernád, 2019. 211–264;

GYULAI Éva–KÓMÍVES Tibor: „Eine Wienerin dans toute la force du terme”: spisovatelka Terézia Pulszky, rodená Walterová (1819–1866). = ZDENKA BENCŪROVÁ (ed.): *Ženy bez trónu*. Centrum pre religionistiku a historické štúdiá (CEREHIS), Košice, 2019. 199–220;

GYULAI Éva: Pulszky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai (Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856) = Herman Ottó Múzeum Évkönyve LVIII. [2019]. (Megjelenés alatt)